

JSSN 1036—7064

Агитатордын БЛОКНОДЫ

1988

ДЕКАБРЬ

12 №

Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккилегери!

АГИТАТОРДЫҢ БЛОКНОДЫ

**КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
пропаганда ла агитация бөлүги**

1988 j.
декабрь
12 №

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ

Библиотека им. М. Н. П. ...
пр. Коммунистический ...
Сектор общественной ...
Часовая литература

БАЖАЛЫКТАР

Туура салбай бүдүретен задача	3
Шинжүде — Аш-курсактын Программанын бүдүрери . . .	7
Семинардын пропагандизи	12
Телекейдин жүрүминен	16
Комиссар Георгий Соболевский Алтайда	26
Улустын су-кадыгын корыры учун	31
Интернациональный молжусун бүдүргөн жуучылдарга жеңилтелер	35

СОДЕРЖАНИЕ

Неотложные задачи	3
На контроле — выполнение Продовольственной программы	7
Пропагандист семинара	12
Из жизни планеты	16
Комиссар Георгий Соболевский на Алтае	26
Борьба за здоровье людей	31
Льготы воинам, выполнявшим интернациональный долг .	35

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано в печать 29. 12. 88. АН 14287. Формат 60×84
1/16. Усл. п. л. 2,09. Уч.-изд. л. 1,95. Тираж 300 экз. Заказ
4974. Цена 5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издатель-
ства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35.

ТУУРА САЛБАЙ БУДУРЕТЕН ЗАДАЧА

Ороонды аш-курсакла јеткилдеерин кезем јарандырары керектү боло берди. Бу туура салбай, тургуза ла бүдүретен задача. Анайда Орел городто өткөн јуунда айдылган. Јуунда агропромышленный комплексте јангырта тѳѳѳштинг эмдиги өйдѳги јаан учурлу задачаларын, аш-курсакты кѳптѳдѳри јанынан XIX Бастырасоюзный партконференциянын јѳптѳрин бүдүрерин партийно-политический јеткилдеер иштерди шѳѳшкен.

Бистинг партия Тѳс Комитеттинг 1989 јылда февраль айда ѳдѳтѳн Пленумына белетенип, АПК-ны тыгыда ѳскүретен пландар тургузала, анда темдектелген иштерди јүрүмде бүдүрерге кичеенип јат. Јурт хозјайствоны кѳдүрери јанынан кѳп-кѳп јылдардын туркунына бир де туза јок куучындар болгон. Је суракты бүдүрери јанынан чоком иш болбогон. Анайда табынча ороондо аш-курсак једишпей барды. Эмди бу једикпести түрген јоголторго јурт хозјайствонинг ишчилерининг эрчимдү иш керектү боло берди. Мында кѳп керектерди агропромышленный комплекске бүдүрерге келижер.

Тургузылган задачаны бүдүрерге ишти экономический эп-аргала тѳзѳп башкарар, јурт јерде јангы эп-аргалар тузаланып иштеер, хозрасчетко кѳчѳр, коллективтинг, биленин ле аренданын подряды ажыра јурт ишчилерди јилбиркедип, кыралардын тѳжүмин, малдын продуктивностын бийиктедер.

Бистинг областта КПСС-тинг Тѳс Комитедининг апрель айдагы (1986 ј.) Пленумынын кийнинде керектер бир эмеш ондоло берди. 1987 јылда јурт хозјайствонинг текши продукциязы, он биринчи бешјылдыкта орто тооло бир јылдагы кемине кѳрѳ, 12 процентке ѳскѳн. Продукцияны иштеп алар баазы јабызаган. Кирелте кѳптогѳн. Малдын продуктивносты бийиктеген. Бешјылдыктын ѳткѳн эки јылында јурт хозјайствонинг тѳс учурлу продукциялары аайынча пландар бѳткен. Быјылгы јылдын ѳч кварталынын јакылталары бѳтти.

Туш улустаң мал, сүт садып алары көптөгөн. Потребкооперация улустаң садып алган малдаң 1985 жылда 175 тонн колбаса эткен болзо, 1987 жылда 506 тонн эделе саткан. Бы-жылгы жылда өткөн он айдың туркунына 750 тонн колбаса эдилди. Быжыл потребкооперация журт хозяйствоның продукциязын эдип садары, былтыргы жылдың бу өйине көрө, 1,7 катап көптөгөн.

Је андый да болзо, улус курсактанатан нормага эмди тургуза јеткелегис. Эт јанынаң нормага јирме килограмм, балык — он, саріу — үч, сыр — төрт килограмм јетпей јат. Маала ажы ла јиилектер кижі керексип турганынаң үч катап ас.

Аш-курсактың программазы аайынча 1990 жылга јетире јылына орто тооло кижі бажына эт јиирин 76 килограммга, сүтти ле сүттең јазаган курсакты — 395, маала ажын — 106, јиилектерди — 41 килограммга јетирер керек. Эмезе бүгүн једип алган кемине көрө, этти 13 килограммга, сүтти — 45, маала ажын — 31, јиилектерди 16 килограммга көптөдөр керектү.

Аш-курсакты көптөдөргө јербойында бар бастыра аргаларды тuzаланары керектү. Бисте көп продукцияны улустың бойындагы хозяйствозы берип јат. Темдектезе, областьта јиилип турган картошконың 60 процентин, маала ажының — 84, јиилектердин 90 процентин улустың бойының хозяйствозы берип јат.

Андый да болзо, улустың бойының хозяйствозының аргалары бисте јетире тuzаланылбай јат. Кезик башкараачылар ого ајару этпей јадылар. Мал туткан улуска өлөң чабар јер бербей, комбиазырал, јаш мал сатпай турулар. Улус стройматериал, удобрение алар арга јок болуп турат. Облисполкомның јөби аайынча Агрокомбинат улуска 4100 чочконың балазын, 1000 бозу, 700 кураан садар учурлу болгон. Јөп бүтпеген, бурулу улус каруузына тургузылбаган.

Кезик партийный ишчилер улустың бойындагы хозяйствозы колхозтордың ла совхозтордың общественный хозяйствозы тынып өзөрине чаптык эдип јат деп сананып турганы јастыра. Агропром, потребкооперация бойында мал өскурген улуска бастыра аргаларла болужары керектү. Огород сүрерине, оок мал садып аларына болужар, өлөң чабар, мал кабырар јер көстөп берер, комбиазырал, удобрениелер, кичү тракторлор, өлөң эдер инвентарь садар, улустың бойының хозяйствозында эдип алган продукцияны садып алар керек.

иштеери таркап баштады. Арендала иштеерине Майма аймакта Билүлүдеги, Турачак аймакта Кебезендеги совхозтордо көчүп баштадылар. Же ол ас. Бу ишти экономический, жартамал-политический иш ажыра элбедери керектү.

Бу жуукта КПСС-тин Төс Комитеди 1988 — 89 жылдардын кышкы ойинде малдан алган продукталарды көптөдөргө болуп, бастыра бар аргаларды тузаланары керегинде коммунисттерге, фермалардын ишчилерине, агропромышленный комплексте турушкан улуска кычыру эткен.

Кычыруда мал кыштадар ишти жакшы төзөйлө, кыштын кату ойинде мал коротпойтон, продуктивнозын жабызатпайтан иштер айдылды. Кажы ла фермада мал кыштадар иш төзөмөлдү өтсин, азырал белетеер цехтер, кухнялар иштезин. Кышка белетеп алган азыралды чебер ле кымакай тузаланар.

Фермалардын продукциязын көптөдөтөн быжу арга — подрядла, арендала иштеери, хозяйстволор ортоктожып ма семиртери, колхозтор ло совхозтор бүткүл хозрасчетко көчөри.

Малды жакшы кыштадары, фермаларда продукцияны ас-татпазы көп нургунында уй саачылардан, уй азыраачылардан, койчылардан, орто үйеде башкараачылардан, специалисттерден камаанду.

Партийный комитеттер, албатынын депутаттарынын Советтери, профсоюзтын ла комсомолдын организациялары, хозяйстволордын башкараачы ишчилери ле специалисттери фермаларда ла турлуларда иштеп турган улуска аяруны тыгыдар учурлу. Олордын жадын-жүрүмин жарандыар, су-кадыгын кичеер, культура жанынан жеткилдеер, керектү товарлар садар.

Көп керектер мал кыштаган фермаларда ла жаан турлуларда төзөлгөн партийный, комсомольский группалардын баштагкайынан камаанду болор. Жаан учурлу ишке коммунисттерди тургузар керек.

Фермалардын ла турлулардын ортодо социалистический мөрөйди элбеде төзөөр. Мөрөйдин итогторын, озочылдардын једимдерин ле ченемелин стенгазеттер, жуучыл листоктор, агитаторлор ло политинформаторлор ажыра таркадар. Оныла коштой мал кыштадып турганында једикпес-тутактарды, шалырт ишти, кичеенбей тургандарды, јалкуларды күүн-кайрал јоктон коскорор, ол једикпестерди түрген јоголтоло, ишти текши жарандыары учун тартыжар.

ШИНЖУДЕ — АШ-КУРСАКТЫН ПРОГРАММАЗЫН БҮДҮРЕРИ

КПСС-тинг Аш-курсакты көптөдөр Программаны бүдүрери — областьтын ишкүчиле жаткандарынын жаан учурлу задаказы болуп жат. Албатынын шинжүзинин областной комитеди бу задачаны Шебалин аймакта бүдүрип турганын шиндеген.

Шиндеерде партия ла башкару тургускан жаан учурлу Программаны жүрүмде бүдүрери жанынан төзөмөл лө жартамал иш аймакта элбеде өдүп турганы көрүнди. Ол жанынан куучындарда једикпес јок. Аш-курсакты көптөдөриле колбулу сурактарды КПСС-тинг райкомынын пленумында шүүшкен. Партийный организацияларда, хозяйстволордо јуундар өдөт. Албатынын депутаттарынын аймактагы Соведе јурт хозяйствонын продукциязын көптөдөрин ле аш-курсак эдерин тыгыдары жанынан 1988 — 1990 жылдарга элбек программа јөптөгөн.

Баштапкы једимдер бар. Бу бешјылдыктын өткөн эки јылынын, өткөн он биринчи бешјылдыкта орто тооло јылына эдип алганына көрө, јурт хозяйствонын продукциязы 9 процентке көптөгөн. Иштинг арбыны 16 процентке өскөн. Төс учурлу продукцияны иштеп алган баазы 2 процентке јабызады. Рентабельностьтын кеми (астамы) 18 процентке бийиктеген.

Өткөн 2 јылдын туркунына этти иштеп алары 10 процентке көптөгөн. Аймак государственого јурт хозяйствонын продукциязын табыштырар јакылтаны бүдүрип туру. Јагыс ла маала ажын табыштырар планы бүдүрип болбой јат.

Андый да болзо, этти, сүтти ле түкти көптөдөри жанынан бар аргаларды Шебалин аймак јетире тузаланбай турганы јарталды. Бастыра аймак планы бүдүрип те турган болзо, кезик хозяйстволор бүдүрбей турганы бар. «Семинский», «Қаракольский» ле Эликманардагы совхозтор бойынын фермаларында иштеп алган этти государственого та-

быштырар планды бӱдӱрбей турулар. 1987 жылда Барагаш-тагы совхоз государство 285 центнер сӱтти јетире табыштырбаган.

Потребкооперация туш улустынг ортодо иштеп, олардон кӱп эт садып алар аргалу. Је ишчилери кичеенбей турганынан улам план бӱтпей јат. Былтыр план аайынча 880 тоннунг ордына 770 тонн эт садып алды.

Этти кӱптӱдӱтӱн быжу арга — јылыјтуларды астадары. Јагыс ла 1987 жылда аймакта 983 тын уј мал ӱлгӱн, ол 1986 жылдагызына кӱрӱ, 170 тынга кӱп. Мал ӱлгӱни аймакка 900 мунг салковой чыгым болды.

Хозјайстволор этке арык мал табыштырып турганынан улам кӱп кирелте јылыјтып јадылар. 1987 жылда бастыра табыштырган уј малдын --- 21,2 проценти, кӱлордын ла эчкилердинг — 41 проценти арык бололо, 813 мунг салковой кирелтени јетире албаган. Бу тӱгенип јаткан јылдын январь — август айларында эткомбинатка кӱчи ујан мал табыштырала, «Қаракольский» совхоз — 12 мунг салковойды, «Семинский» совхоз 54 мунг салковойды јылыјткан.

Фермаларда турган общественный малдын продуктivenessы јабыс болгоны хозјайстволорго база кӱп чыгым экелип јат. 1987 жылда кажы ла ујданг 2060 килограммнанг сӱт саап алды, темдектелгениненг 40 килограммга ас. Маала ажын ӱскӱрип јуунадар планды аймак јылдын ла бӱдӱрбей туру. Былтыргы јылда 19 гектар кыраданг план аайынча 210 тонн маала ажын јуунадып алар ордына јӱк ле 40 тонн јуунадылды.

Былтыргы јылда аймактын хозјайстволоры 3082 тонн сӱтти ле 520 тонн этти јабыс сортло табыштырган бололо, ӱч миллион салковойго шыдар кирелте јылыјткан.

Быјылгы јылдын январь — август айларында этке бескези јабыс ла арык мал табыштырганынанг улам 325134 мунг салковойды, јабыс сорт сӱт табыштырганынанг 15287 мунг салковойды јетире албаган.

Бу айдылган ла ӱскӱ дӱ једикпес-тутактарды тӱрген јоголтор аргалар Шебалин аймактын совхозторында бар. Ол јанынанг хозјайстволордын башкараачылары ла специалисттер керектӱ ишти баштап ијдилер.

12-чи бешјылдыктын учына јетире аймакта эт иштеп аларын 5000 тоннго, сӱтти — 1200 тоннго, тӱкти ле ноокыны — 176 тоннго, аннын мӱӱзин — 4200 килограммга јетирерин пландаган. Оны бӱдӱрерге јылына кажы ла ујданг сӱт саарын 150 килограммга кӱптӱдип, 2500 килограммга

јетире, этке баратан уй малды семиртерде тирүү бескезин конокко 650—700 граммнаг кожуп, эткомбинатка табыштырар тирүүге бескезин 430 килограммга јетирер керек.

Аймактын хозяйстволоры малдын угын јарандырар, тоозын көптөдөр лө продуктивнозын бийиктедер иштер темдектеп алдылар. Механизацияны тыгыдары, кажаандарды јарандырары керектү. Анчада ла јер ижинин культуразын бийиктедер, јерди чике тузаланар керек.

Агротехниканын некелтелерин бүдүрбей, технологияны бузуп турганынаг улам аштын ла азырал эдер культулардын түжүми сүреен јабыс. 1986 — 1987 жылдарда үрендеген көп жыл өзөр өлөндөрдүн бир гектарда түжүми 10 центнер, Эјегандагы совхозто јүк ле 5 центнерден болгон.

Былыргы кышта малга азырал једишпей барарда крайдын чөлдөгн райондордог 700 тонн салам, 713 тонн силос ло сенаж тартып экелерге келишкен. Ого үзеери 600 мун салковой акча чыгымдалган. Кыжыла 5000 тонн концентрованный азырал тартып экелген.

Аш-курсакты көптөдөр Програмада предприятиелердин, туш улустын болушту хозяйствозын тыгыдары айдылган. Чамалдагы мехагашхозтын болушту хозяйствозында 75 жылкы, 90 тын уй мал, 360 биле адару бар.

Бу предприятиенин болушту хозяйствозында жылкы эдинин иштеп алган баазы 2 салковой 11 акча, уйдын эдинин — 3 салковой 20 акча. Ишмекчилерге этти јабыс баала садып јат. 1 килограмм малдын эдин 0,95 акчадан, айлына 1 салковой 95 акчадан садып турулар.

СССР-де Аш-курсакты көптөдөр Програмада улустын акту бойынын хозяйствозын тыгыдарына ајару эдилген. Је Шебалин аймакта бу јаан учурлу суракка керектү ајару јок. Бүгүнгн күнде аймакта 2412 биле улуста, эмезе бастыра бар билелердин 31 процентинде, бир де тын мал јок. 100 өрөкөгө орто тооло 111 тын уй мал, ол тоодо 48 саар уй, 253 тын кой ло эчки, 42 — чочко, 11 — жылкы келижет.

100 өрөкөгө эн ле ас мал Шебалин, Эликманар, Чаргы, Чопош јурттарда келижет. Олордо бир уй 30 өрөкөгө келижет.

Көп хозяйстволордо мал туткан улуска өлөг чабар јер бербей јадылар. Шак ла бу шылтактаг улам Эликманар јурт Советтин јеринде — 336 биле, Чамалда — 215, Ильинкада — 50, Чопошто — 30 биле мал тутпай јат. Ого үзеери улустын малын кабырары төзөлбөгөн. Улус уйды тудайын да дезе, кабырар, ого өлөг эдер арга јок.

Кезик хозыайстволор улуска малданарга бозу ла өскө дө јаш мал сатпай јадылар. Темдектезе, «Оленевод» совхоз 1987 јылдын туркунына улузына сок јагыс бозу ла 3 кулун, быјылгы јылда 3 кулун сатты. Эликманардагы ла «Қаракольский» совхозтор быјылгы јылда ишмекчилерле билезинде мал азырап чыдадар договорлор этпеген, андый иш промфинпланда да јок.

Аймакта көп улус бойынын азырап чыдаткан малын садып болбой жүргүлейт. Райпо ло заготконтора садып албай јадылар. Албатынын шинжүчилери шинжү өткүрген күнде јагыс ла Ильинка јуртта улус этке садарга турган 80 тын уй мал, 200 тын кой ло эчки, 300 тыннан ажыра чочко бар болды. Бойындагы малын садып болбой турган улус анчада ла Барагаштагы совхозтын јурттарында көп болды.

Магазиндерде эт ле колбаса јок. Улус дезе азырап алган малын этке табыштырып болбой шыралап јадылар. Аймактын төс јуртында — Шебалинде колбаса ла эттен өскө курсак эдетен, гран ары јанынан экелген баазы бийик јазал экинчи јыл коомой тузаланылат. Норма аайынча 1500 килограмм колбаса эдер ордына жүк ле 300 — 400 килограмм эдет.

Цехтин ишчилери ол јазалды бастыра ийдезине иштедерине јилбиркебей турганы билдирет. Көп колбаса эдип алза, садылбас дежет. Јурттарга тартып јетиретен јолдор коомой. Шинжү өткөн күндерде Ильинка, Барагаш, Шыргайты, Чаргы, Улус-Чаргы, Шебалин јурттарда садуда колбаса јок болды.

Кезик ишчилер кичеенбегенинен улам, эдилген продукция үрелген учуралдар бар. Быјыл сентябрь айда электроэнергия јок болордо 142 килограмм колбаса, чечкелеген 340 килограмм эт ле өскө дө курсак, бастыразы үч мун салковойдон ажыра продукция үрелген. Ого үзеери соодылган камераларда 3 тонн сөөктү эт, 630 килограмм шылыган эт бар болгон. Бу эттен јазаган курсак база јектү бололо, јабыс баала садылган. Бурулу улус каруузына тургузылбады.

Райподо бар соодылгыш технология аайынча некелтелерге јарабай јат. Соодып турган кыптарда температура өрөлү-төмөндү. Некелте аайынча олордо 18 градус соок болордын ордына жүк ле 10—12 градус болуп јат. Онон улам анда тапту узак јаткан эт тынчып үреле берерде, көбизин јектеерге келижет. Анайда 1987 јылдын август

айынан ала 1988 жылдын сентябрь айына жетире райпонын башкараачылары соодылгыштын заведующийинин подотче-дынан 2521 килограмм (9725 салковойдын) этти үрел-ген деп чыгара бичиген.

Мында көп продукцияны үрегени учун чоным бурулу улусты төлөттирер, бу цехтеги ишти, продукцияны корыыры учун каруулу улусты кату каруузына тургузар керек болгон.

Албатынын шинжүчилери Шебалин аймакта Аш-курсак-ты көптөдөр Программа бүдүп турганын шиндейле, обл-потребсоюз, онын аймактагы организациялары улустаң мал садып алар ишти эмди тургуза жаан једикпестү төзөп лө башкарып турганын јартады. Садып алган малдын эдинен курсак эдип болбой, этти үреп тургандары неге де јарабас.

Аш-курсактын Программанын бүдүрери — текши задача. Оны бүдүреринде кажы ла башкараачы, кажы ла ишчи туружары керектү.

А. Сакашев,

албатынын шинжүзинин областной коми-тединин председателинин заместители

СЕМИНАРДЫН ПРОПАГАНДИЗИ

Пропагандисттин тоомҗызы — кажы ла кижиле иштеп билеринде. Үренип турган улуста тоомҗылу болорго не керек? Элден озо КПСС-тинг теориязын ла политиказын терен билер, жүрүмде болуп турган керектер аайынча научный түп шүүлте эдер аргалу болор керек. Ого үзеери оны угуп турган улус айдып турганын јакшы ондозын деп турган болзо, материалды чокым сөстөрлө јартаары керектү. Је эн керектүзи — теманы, онын сурактарын бойы терен билетени, программаны, партийный пропаганданын методиказын тузаланып тазыкканы керектү. Бастыра бу некелтелерди партия бойынын пропагандисттерине эдип јат. Андый некелтелерди ак-чек бүдүрип турган пропагандисттердин тоозында — коммунист Мухина Екатерина Филаретовна.

Е. Ф. Мухина пропагандист болгоны он јыл ажа берди. Калганчы төрт јылда Горно-Алтайский совхоз-техникумда производственно-экономический семинарды башкарып јат.

Бу өдүп јаткан үредүлү јылда ого «Агропромышленный комплексинг ижин тыгыдар» курсты өткүрер јакылта берилди. Бастыра партиянын ла орооннын жүрүминде јангыртулар өдүп турган өйдө үредүни база јангырта төзөп өткүретенин пропагандист јакшы ондоп јат.

Екатерина Филаретовна улусты үредүге јиблиркедерге кичеенип, политиканын ла экономиканын сурактарын теренжиде билип аларына, олардын ижи ороондо социально-экономический өзүмди түргендедерине јөмөлтө эдерин билерине болужып јат. Онын учун пропагандисттинг акту бойынын иштейтен планында јангыс ла үредү аайынча төс сурактарды «Иш учун учындагы кирелте аайынча төлөөри», «Хозрасчетты тузаланарын јарандырары», «Өмөликтин подрядыла иштейтени» ле өскөлөрин де јартаары эмес, анайда ок үренеечилер рационализаторлордын ла изобретательдердин ижинде туружары, хозяйство хозрасчетты таркадарына болужары темдектелген.

Үренип өдөтөн курс аайынча ончо темалар хозяйствонинг ижиле, коллективтин жүрүмиле колбулу. Темдектезе, «Иш уч-

ун учындагы кирелте аайынча төлөйтөн» теманы үренип өдөрдө үренеечи А. Н. Колпашниковко (Карасуудагы ферманын управляющийи) Д. А. Бордунов башкарган бригадада уй саачылардын иштеп алган акчазын учындагы кирелте аайынча чотоор жакылта берилген. Чотоп көргөнин семинарда шүүжерде, жаңы эп-арга уй саачыларды ла уй кабыраачыларды ишке жилбиркедери жанынан алдындагызынан чик жок артык болгоны жарталды.

Бу теманы шүүжерде улусты ишке жилбиркедер жаңы эп-аргаларды тузаланары, иштин арбыны ишжалды озолой өзүп барары, совхоз-техникумды бастыразын хозрасчетко көчүрери керектү деп айттылар.

Иштин арбынын бийиктедетен, хозяйстводо ишти астамду эдетен төс арга — научно-технический ичкери өзүм деп, хозяйствонун баш инженери, үренеечи А. В. Кайбышев айтты. Хозяйстводо научно-технический ичкери өзүмнин чоным уулам-жыларынан бирүзи — ишти бригаданын подрядыла төзөйтөни. Бүгүнгү күндө хозяйстводо иштеп турган улустун 76 проценти бу эп-сүмеле иштеп турган шылтуунда иш төзөмөлдү, аайлу-башту өдөт, пландар ла молжулар улай ла бүдүп жат.

Пропагандист бу тема аайынча үренеечилердин айтканын бириктирип, фермаларда механизацияны тыгыдар, 1989 жылдын I-кы январьдан ала учындагы једим, текши кирелте аайынча төлөөрине көчөр, бастыра иштеп турган улустун 90 процентин бригаданын подрядына көчүрер текши түп шүүлте этти.

Онон Екатерина Филаретовна үреенечи С. В. Сафронова, Л. Н. Саврасова ла кожо практикүм өткүрдилер. Фермалардын, бригадалардын башкараачы ишчилери ла специалисттери иштеп алган жал-акчаны бригаданын члендеринин ортодо КТУ (кажы ла кижинин иште турушкан кеми) аайынча үлештирерине үрендилер. Темдек эдип, эки жыл бригаданын подрядыла иштеген механический мастерскойды алдылар.

Бу мастеркойдо техниканы ремонтп жат. Коллектив ремонт эдер планды ажыра бүдүрген. Иштин арбыны 15 процентке өскөн. Иш тутадары 50 процентке астаган.

«Хозяйствоны хозрасчетко көчүрери керегинде» тема аайынча үредү сүреен жилбүлү өдөт. Мында кажы ла сурак аайынча үренеечилер бойынын шүүлтезин айдарга кичеенди. Аңылу ајару бүдүрип турган иштин чындыйын јарандыра-рына, иште жаңы арга табып тузаланарына, јакшы иш учун материальный жилбиркедерине эдилди.

Үренеечилер таблицаларды тузalandылар. Үредүнийн учында пропагандист мындый jakылталар берди:

— 1, 2, 3, фермаларда хозрасчетко көчөтөн аргаларды ла ээжилерди тургузар;

— хозрасчетло иштеер ээжилер аайынча үредүлер өткүрер;

— акча-жөөжөни чеберлегени учун жылбиркедер ээжилер тургузар.

Нөкөр Мухина пропагандист болгон ижинде практический jakылталарды улай ла берип турат. Ол үренеечи улустын практический ижине тын керектү. Пропагандисттин jakылтазыла ончо үренеечилер бойлорынын ижи аайынча кыска докладтар (рефераттар) белетегилейт. Анайда «Мол-жулар бүдүп турганын шиндесери керегинде», «Машино-тракторный мастерскойдо материалдарды чебер чыгымдары керегинде» ле өскө дө jaан учурлу сурактар аайынча рефераттар белетелген.

Хозяйстводо бригаданын подрядын таркадарына экономический үредү тын болушты. Эмди бастыра мал ла 2360 гектар кыра подрядла иштеп турган бригадалардын колында. Эртенги иш учун текши кирелтеден төлөөр эп-сүме элбеде таркап jat. Ончо бригадаларга семинарда үренеечи орто специалисттер текши кирелте аайынча, анайда ок номенклатура ла иштин арбыны аайынча jakылта бергилейт.

Былыргы үредүлү жылдын туркунына «Государственный предприятиези (биригүзи) керегинде Законды» үренерде бүткүл хозрасчеттын ээжилерине, кредитке, иштеги коллективтин задачаларына аңылу аjarу эдилген.

Үредүде улус экономиканын төс закондорыла таныжып алып, хозяйствонын бүгүнгү айалгазын чике ондоп, келер өйдө өзүп баратан ууламjыларын ажындыра билип jадылар.

Хозяйствоны бүткүлинче алза, көргүзүлөр jakшы деп айдарга jараар. 1987 жылда производство, онон алдындагы жылга көрө, 107 процентке өскөн, государственного эт табыштырар jakылта — 109, сүт 107 процентке бүткен. Иштин арбыны бийиктеген.

Екатерина Филаретовна үренеечилерле иштеерде кажы ла кижинин аңылу башказын, үредүзининг кемин, иштеп, таскаганын аjarуга алып jat.

Коллективти сүреен jakшы билип турганы, кажы ла кижиге аjarу эдип билетени пропагандистке үредүни жүрүмле, хозяйство бүдүрип турган чокым задачаларла колбулу эдип, бийик кеминде өткүрер арга берип туру.

Үренеечилердин ортодо хозяйстводо профсоюзтын комитединин председатели, журт ла районный Советтердин депутаттары, КПСС-тин райкомынын члендери, социалистический хозяйствованиянин школдорынын пропагандисттери бар. Пропагандисттерле үредүни Екатерина Филаретовна аңылу план аайынча өткүрин туру.

Горно-Алтайский совхоз-техникумдагы экономический семинарда райондо экономиканын сурактары аайынча ченемел жууп таркадатан школ ачылган. Партиянын райкомында политический үредүнин кабинетинде мында эки катап ачык үредү өткүрди. Уредү мында бир темага озолоп өдүп јат.

Темдектезе, «Хозяйстводо хозрасчетты таркадар» тема аайынча өткөн үредүде баштапкы јыл иштеп турган 16 пропагандист турушкан. Екатерина Филаретовна бу үредүге аңылап белетенди, јүзүн-башка диаграммаларды тузаланды.

Екатерина Филаретовна үренип турган улустын айткан шүүлтелерине аңылу учур берип, оморды ончозын бичип барала, оног хозяйствонун дирекциязына, парткомго, керек болгожын, партиянын райкомына јетирип турат.

Темдектезе, үредүлердин бирүзинде Кызыл-Өзөктөги ферманын управляющийи семинардын үренеечизи Братуха И. А. совхозтын конторазында өткүре көп улус бар, омордын тоозын астадар керек деп айдала, канайда астадары јанынан шүүлтезин берген. Пропагандист бу шүүлтени дирекцияга јетирген. Оног экономический советте кезик улусты конторадан өскө ишке ийер деп јөптөшкөн.

1987—88 үредүлү јылда Екатерина Филаретовна бойынын семинарын үзүк јок башкарганыла коштой, хозяйствонун фермалары сайын текши пропагандисттин ижин бүдүрген. Пропагандисттерге болушкан омор өткүрип турган үредүлерде болуп турган. Фермаларга барала, ишмекчилерле туштажып, бригаданын подрядыла, хозрасчетло иштеери, текши кирелтеден төлөөри аайынча јартамал иш өткүрип турган. «Мен бойымнын ижимди једикпес-тутак јок деп шүүбей јадым. Бойыма јарабай турганы ас эмес. Менде бүгүн бар эн ле јаан једикпес — кажы ла үренеечиле иштеер ой таппай турганым. Уредүни партиянын некелтелери аайынча јангырта төзөөр, кажы ла үредүде јангы эп-сүме тузаланарга кичеенер, өскө пропагандисттерден үренер, үредүни јүрүмле колбулу өткүрер керек» деп, пропагандист Екатерина Филаретовна Мухина шүүп туру.

А. Ухналь,
горвоенкоматтын ишчизи

1. ПАЛЕСТИНАДАГЫ ТУЙМЕЕН

Экинчи телекейлик јуу токтоголы төртөн төртинчи јыл барып јат. Је бу өткөн јылдарда телекейдин кажы бир јеринде јуу-согушта улустын каны төгүлбеген бир де ай болбоды. Андый јуу-согушту блааш-тартыштар Азияда, Латин Америкада ла Африкада болуп турды. Бүгүңги күнде андый јуу-согуш канча? Көп — 25. Ол — Афганистан, Кампучия, Никарагуа, Сальвадор, Эфиопия, Сомали, Судан, Түштүк ле Күнчыгыш Африка, Шри Ланка ла өскө дө јерлер.

Јуу-согушту блааш-тартыштын кезиги токтоп барып јат. Темдектезе, Афганистан аайынча Женевада јөптөжүлерге кой салылды. Пакистаннын башкарузы ла афган башкаруга өштү биригүлер буудак та эдип турза, Женевадагы јөптөжүлер көп шыра көргөн бу ороондо амыр-энчү јүрүм јеткилдеер јол ачты.

Ираннын ла Ирактын ортодо јуунын фронтторында адыжары токтоды. Американын империализми Индокитайды јуулаган кийнинде эн ле көп кан төгүлгөн бу јуу учын једери көрүнип келди. Бүгүңги күнде өштөжип, он јылга шыдар јуулашкан Иран ла Ирак ООН-нын Генеральный качызы турушканы ажыра амыр-энчүнин јөптөжүзин эдери керегинде куучындажып турулар.

Африканын түштүгинде керектер база амыр-энчү јаар ууланды. Мында ЮАР-дын черүлерин Анголанын јеринен чыгарары, Кубанын бойынын күүниле Анголадагы революцияга болужып барган черүлерин јандыары башталды.

Је телекейде эн ле удаганы — Јуук Күнчыгышта Израильдин ле араб ороондордын ортодо төртөн јылдан ажыра өйдин туркунына токтобой турган калапту јуу-согуштарлу блааш-тартыш.

Мындагы блааш-тартыш качан, недең улам башталган? 1948 јылда Израиль государствоны төзөөрдө Палестинада јуртаган јүстер мунг тоолу араб улусты үргүлјиге јуртап келген төрөл јеринен чыгара сүрерде, ологго коштой турган ороондор јаар качып барарга келишкен.

Бириккен Нациялардын Организациязынын јөби аайынча мында еврейлердин Израиль госу­дарствозы, арабтардын Палестина госу­дарствозы тзззззз, экз коштой турар учурлу болгон. Израиль госу­дарство тзззззз, тура берген, арабтардын Палестина госу­дарствозы — јок.

Ол тушта Израильдин черзлері Бириккен Нациялардын Организациязы еврей госу­дарствого берген јерге ззеери 6 мунг квадратный километрге шыдар јерди колдомдоп кожуп алган. Онон ло бери Јуук Кзнчыгышта арабтардын ла Израильдин ортодо јаан ла јзстен ажыра оок јуу-согуштар болды.

Эмди керектер мындый: Израиль Палестинанын бастыра јерине кирип алган. 1967 јылдарда Израиль јуулап кирип алган јерлерде (Иордан суунын онг јарадында ла Газа сектордо) Палестинанын 1,4—1,5 миллион арабтары јуртап јадылар. Палестинанын онон эмеш кзп тоолу, 2 миллионго шыдар улузы коштойында араб ороондор јаар качып барала, анда шыралап јадылар. Палестинанын арабтары Израильдин бойында база бар. Анайда ок Иордания јаар кзчззз, бу орооннын улузы боло берген Палестинанын арабтары бар. Олор бу ороонды бойынын тзрзз јери дежет.

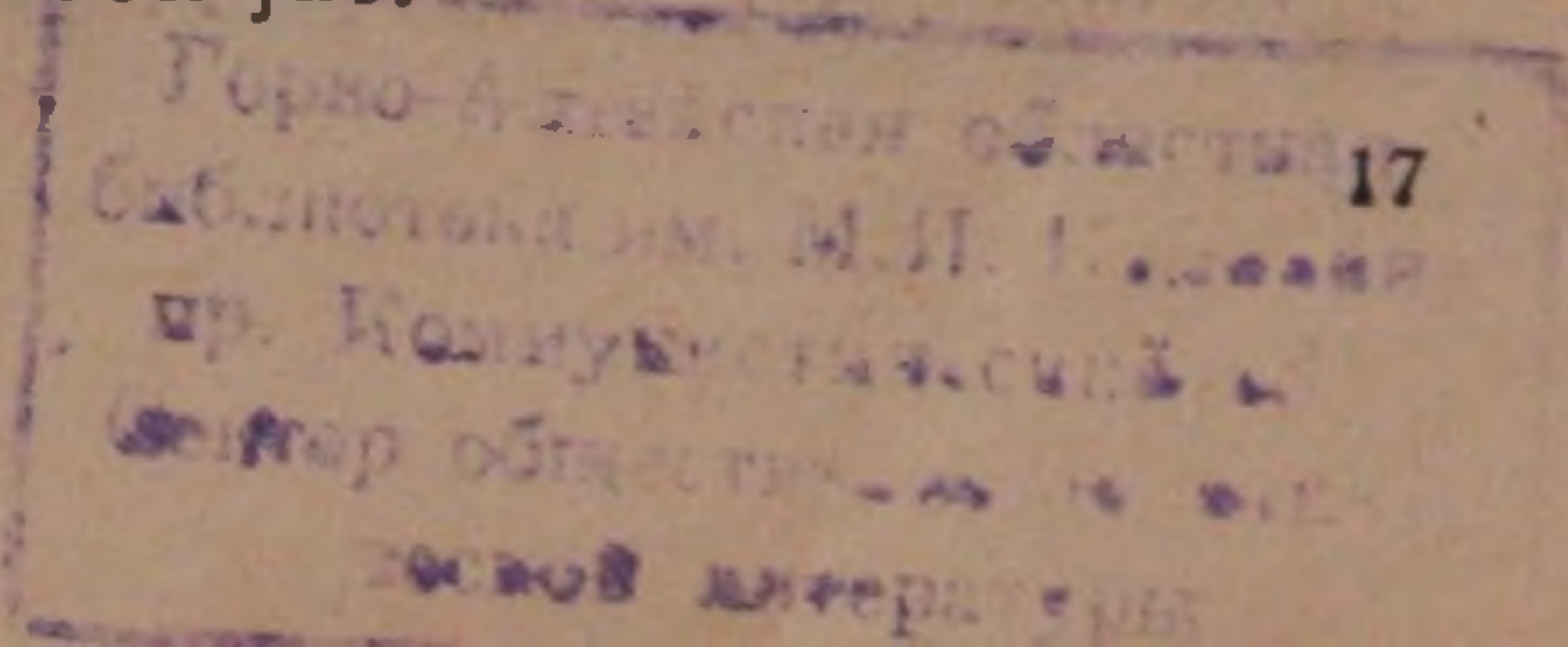
Палестинанын буржуазиязы јангы јерлерге кзчзп бара­ла, анда јакшы јада бергенин, кезик учуралда бойынын јангыс ук улузын кулданып ла кзчин јии, байый бергенин темдектеер керек.

Интеллигенцияда тапту кзп тоолу улус — инженерлер, пи­сательдер, журналисттер, зредзчилер гран ары јаар барала, ол тоодо Кзнбадыш Европада ла Тзштзк Америкада, ол ороондордо эптежи­п, јакшы јуртай берген.

Је Палестинанын улузынын айдары јок кзп нургуны тзрззине Израиль олјолоп киргенинег улам сзреен јаан тзбек-шырага учураган. Тзрзз јерин јылыйткан калык јер­телекейдин башка-башка талалары јаар тенип база берген. Бойынын јеринег чыкпаган улус олјочыларга кулданлынып, кзчин јидирип, шыралап јзрззлер.

Израиль колдомдоп кирип алган Палестинанын јерлерине ззеери Сириянын Голан кырларын (бир мунг квадратный километрге бодолду јерлерди) блаап алды. Ливаннын тзштзгінде јерлерди шиндейт.

Израиль шак ла анайда, Американын Бириктирген Штаттарынын јзмзлтззиле, араб ороондордын јерин блаап алып, араб калыкты базынып турганынаг улам Јуук Кзнбадышта блааш-тартыш ла јуу-согуш токтобой јат.

Je Израильдин олјочылары канайып та казырланып турза, олар Палестинанын арабтарын коркыдала, колго тудуп болбодылар. Былтыргы жылдын учында Палестинанын араб калыгынын удурлашкан тартыжузы тынгыйла, кезик јерлерде түймеенге једип турды. Андый керектер оноң озо болбогон. Баштап тарый көп улусту түймеен көндөлөң болуп туру деп бодолгон. Je удабай андый эмези јарталды. Түймеен ажындыра белетелген, аңылу јердең башкарылып турган болуптыр. Түймеенди эки јердең — Күнчыгыш Иерусалимнен ле гран ары јанында төс јердең башкарып јат.

Түймеенди туйказынан ажындыра белетеген. 1987 жылда декабрь айдын учында эмезе 1988 жылдын баштапкы күндеринде түймеен баштаары темдектелген.

Түймеен темдектелген өйгө јетпей, үч недеде озо—9 декабрьда, Газа городто Израильдин кулугурлары Палестинанын араб ишмекчилери барып јаткан автобусты аткылаганынан улам башталган. 10 декабрьда городтын оромдорын баррикадалар туй алды. Израильдин полициязы оромдорды баррикадалардан арчыйла, түймеп турган арабтарды тоскыарга ченежеле, болуп албады. Арабтар полицейскийлерди ташла аткылап, автомашиналарын өртөп турдылар. Полиция арабтарды резин окторло аткылаган. Учында автоматтардан адып, узак өйгө тартыжала, түймеп баштаган араб калыктын канын төктилер.

Газа городто болгон ол керек — Израиль 1967 жылда Палестинанын арабтарынын колдомдоп блаап алган јерлерде бастыра текши түймееннин от-јалбыжын камыскан чедирген болгон. Түймеенге јирме јыл базынчыктаткан улус көдурилген. Јирме жылдын туркунына бу јерлерде јуртаган эр улустын тал-ортозы түрмеге кирип чыккан, өскө дө кыйын-шыра көргөн. Андый түбек-шыралу јүрүмде араб калык Израильдин олјочыларынан јалтанбай, олардын истежинен коркыбай, тартыжуда тазыга берген. Тын ийделү ле сүмелү, казыр өштүле тартыжатан эп-сүме табылган. Ол—забастовка јарлайтаны, демонстрациялар ла митингтер өткүретени, каландар төлөөринен кыйыжатаны, Израильдин товарларын садып албайтаны ла тартыжатан өскө дө көп эп-арга.

Тартыжунын амадузы — Израильдин олјозынан јайымданатаны, Палестинанын јерине еврейлердин ле арабтардын государствозын төзөйтөни керегинде ООН-нын 1947 жылдагы јөби аайынча Иордан суунын он јарадында ла Газа сектордо бойы башкарылган государство төзөп алатаны.

Анайдарда, түймеп турган арабтар Израильдин государ-

ствозын јоголторго тартышкан эмес. Олор Палестинанын арабтары алдынан бойынын госу­дарстволу болоры учун тар­тыжып јадылар.

Олордын тартыжузын Палестинаны Јайымдаар Органи­зация башкарып јат. Қажы ла городто ло көп деремнелерде түймеен башкаратан комитет бар. Тартыжуны чо­кым ла чи­ке башкарып турган учун, Палестинанын арабтарынын түймеенин Израиль бир жылдын туркунына токтодып болбой туру. Бир јерде түймеенди јоголтып салза, эртенгизинде база өскө јерде тыгып чыгат. Түймеп тургандардын планы: ол­јо­чыларга бир де күн амыр бербес, тартыжуны бир де күнге токтотпос, колго мылтык албастан тартыжар.

Иордан суунын он јарадында ла Газа сектордо түймеен бир жылдын туркунына токтобой, там ла тыгып турганы Па­лестина керегинде сурактын аайына чыкпаганча, Јуук Күн­чыгышта качаланды јоголтып болбойтонын јарт көргүсти.

Түймеп тургандарда эмди мындай план бар: түймеенде једип алганына јөмөнип, Палестинанын камааны јок араб госу­дарствозы төзөлгөнин јарлаар, удурумга турган башкару төзөөр. Бу башкару бойынын улузынын јилбүлери учун тар­тыжар, ол тушта Израиль өскө арга јок бололо, бу башка­рула куучындажарга келижер.

Израильдин башкарузы бу сурактар аайынча США-нын јөмөлтөзиле јирме јыл өткүрип келген бойынын олјочыл политиказынан мойноор күүни јок болгоны билдирет. Изра­ильдин премьер-министри Шамир Палестинаны јайымдаар Организациянын башкараачыларыла туштажып куучында­жарына чек јөпсинбей, Палестинанын арабтарынын госу­дарствозын төзөйтөни керегинде шүүлте эш-кереги јок куру сөстөр деп айтты. Баштапкы ноябрьда өткөн выборлорго белетенген өйдө парламенттин депутады болоры учун тар­тышкан улустын көп нургуны Палестинанын госу­дарствозы болорын јаратпаган шүүлтеле бирлик болдылар.

Парламентте, башкаруда турушкан партиялардын баш­чылары арабтарды истеерин тыгытсын, Палестинанын ко­митеттерин тоскырзын деп некегилейт. Кезиктери Израиль колдомдоп кирип алган јерлерден база үзеери 200—300 мун арабтарды гран ары јаар сүреле, түймеенди былча базар керек деп айдып турулар. Калјуурган тал-табышта сок ло јагыс коммунисттердин партиязы керсү шүүлте айдат. Израильдин коммунисттери Палестинанын араб госу­дарст­в­озын төзөөр шүүлтени јарадып, араб калыктын тартыжузын јөмөи туру.

Јуук Күнчыгышта кызалан удайла, Палестина керегинде

сурак тыг булгала берерде, Күнбадышта эл-јон телекейдин бу талазында айалганы јымжадарына ла амыр-энчүни түрген јеткилдеерине бүтпей бардылар. Јол туйукталган, оног чыгар арга јок дежет.

Андый шүүлтелерге јөнсинерге јарабас. Бу ла јуук өйгө јетире Иранныг ла Ирактыг ортодо јуу бачым токтобос, Афганистанда, Түштүк Африкада ла Кампучияда амыр-энчүни јеткилдеер арга јок деп бодолгон эмес пе? Је олардо амыр-энчү куучындажып јөптөжөтөн јолдор табылды. Јол јеңил эмес, је өдөр арга бар. Јаңыс ла өштөжип, блаажып-тартыжып турган улус куучындажып јөптөжөр күндү болоры керектү.

Совет Союзтыг шүүлтезиле болзо, Јуук Күнчыгышта блаашту керектердин аайына чыгала, амыр-энчүни јеткилдейтен быжу аргалар бар. Анайда эдерге элден озо Израиль колдомдоп кирип алган јерлерден чыгары, мында турган ончо госуларстволорго јеткер јок болорын јеткилдеери керектү. Палестинанын арабтары дезе, акту бойынын национальный госуларствозын төзөөр правозын тузаланып, 1988 јылда 15 ноябрьда андый госуларствоны төзөп алды. Ол керегинде Палестинаны јайымдаар Организациянын Председатели Я. Арафат Алжирдин төс городында јарлады. Эмди керектер Јуук Күнчыгыш аайынча телекейлик конференциядан камаанду болор. Совет Союзтыг ла США-нын ортодо керектер ондолгоны, телекейде айалга текши јымжап баштаганы Јуук Күнчыгышта кызалаңды түрген јоголтоло, амыр-энчүни јеткилдеерине јөмөлтө эдер деп иженер керек.

2. Революциянын күч јолдоры

Төс Америкада турган беш госуларствонын башчылары Никарагуада јууны токтодоло, бу ороонго амыр-энчүни јеткилдеер суракты шүүжерге Коста-Риканын төс городында — Сан-Хоседе 1988 јылда январь айда тушташкан. Анда сандинисттер контрасла көнү куучындажар болуп молјонгондор.

Никарагуанын революционный башкарузы анайда эткенин учуры сүреен јаан болуп јат. Бу ла јуук өйлөргө јетире анайда эдер арга чек јок болгон. Удура јуулажып турган өштүлерге күүн-кайрал јоктон тартыжу болуп турган айалгада туштажып куучындажатаны јанынан куучын да болбой турган.

Эмди туштажып куучындашкадый жарамыкту айалга боло берди. Никарагуада өштү болуп удурлажа тартыжып турган улустың бурузын таштайтаны керегинде жаңы Закон жарлалды. Ороондо кату айалганың ээжилерин токтоткон. Газеттердин, радионың ла телекөрүлтениң материалдарына шинжүни жоголткон. Ороонның бойында башкаруны жаратпай турган улусла куучындажып жөптөжөр иш башталган.

Бастыра бу керектер — Никарагуаның бойында өштөжип, удурлажа тартыжып турган улусты жөптөштирерине ууланган. Олор ончозы калганчы өйдө телекейдин жүрүминде болуп турган жаңыртуларла көнү колбулу болуп жат.

Никарагуада амыр-энчүни жеткилдеер иш, Төс Америкада госуларстволордың башчылары 1986 жылда 25 майда Гватемаланың төс городында тушташканына башталган. Ол тушта Никарагуада революция женген кийинде башкабашка жаңду: прогрессивный, демократический ле реакционный башкаруларлу ороондордың башчы ишчилери туштажып, телекейде тың блааш-тартышту бу жерде жууны токтодор арганы шүүшкен.

Бу туштажуда сандинисттердин башкарузы Никарагуада албаты-калык закон аайынча туткан башкару болгонына Төс Американың ончо ороондорының башкарулары баштапкы катап жөпсиндилер.

Бир жыл өткөн соңында, 1987 жылда август айда өткөн экинчи туштажуда, Төс Америкадагы кызалангы жоголтоло амыр-энчүни жеткилдейтен жөптөжүге беш президент кол салды. Гватемаланың төс городының жака жерлеринин бирүзинде өткөн бу туштажу, анда кол салган жөптөжү «Эскипулас-2» деп адалды.

«Эскипулас-2»-ниң бир жылдыгы Никарагуаның национальный байрамына: революцияның тогузынчы жылдыгына келишкен. Өткөн жылдардың туркунына революция жаан жол өтти. Ороонның албаты-калыгы жаңы жүрүм төзөп, жакшы једимдерге једип алды. Је оныла коштой Никарагуа революция көргүскен јолло өткөн жылдар сүреен күч ле жаан јеткерлү болды. Јети жыл селт эдип, токтобой өткөн жуу үч миллиард доллардан көп чыгым этти. Өскө жылайтуларды, темдектезе, темдектелген иштер бүтпегенин кожо алза, чыгымдар төрт миллиард долларды ажар. 1985 жылда май айда США-ның башкарузы Никарагуала садыжарын ла экономикада өмөлөжөрин токтотконы республиканың хозяйствозы орныгарына тың каршу эткен.

Je ороондо революционный жаңыртулар эдерине жаңыс ла Американын империализми, контрреволюциянын каршулу кылыктары буудак эткен эмес. Бүгүңги күңге жетире Никарагуанын экономикасын өскүрерине башкару өткүрип турган политикага једикпес-тутактар ла јастыралар тын буудак эдип келгенин база темдектеер керек.

Революция јенген кийинде ороондо өткүре тын јайымдар боло берген. Көп улус салдым база бергендер. Кезик улус күңине јүк ле 2-3 частаң иштеп турган. Баалар јанынан јастыралар көп болды. Өскө ороондордон келип турган болуш экономиканы тыңыдарына чике тузаланылбаган. Революция башталган социальный программаны бүдүрерине: улусты бичикке үредерине, су-кадыкты корыырына, өскө дө эн керектү ишке акча-јөөжө једишпей барган.

Бастыра уур-күчтер, једикпес-тутактар башкаруда турган жаңы улус ишти төзөп билбес болгоныла колбулу деп сананганы јастыра болор. Национальный јайымданар Сандинист фронттын башчыларынын ортодо көп улус университеттерде үренбегени, экономиканы башкараар ченемел јок болгоны чын. Көп башкараачыларга жаңыдан үренерге келишкен. Көбизи жаңы специальность алган. Оны кем де јажырбай јат.

Je революциянын јенүзиле башкаруда отурган бастыра улус Сомосанын түрмелерин өткөн, жаңы јүрүм учун колына мылтык алып јуулашкан темир-болоттый чоң улус.

Никарагуада бүгүңги күнде бар једикпес-тутактар ла јастыралар, темдектезе, баалар булгалганы, башкараачы улус өткүре көптөгөни ле өскөлөри де өскө дө ороондордо болуп турган јастыраларга түңей болгоны ајарулу. Бистин де ороондо андый једикпестер бар. Бистин революция Никарагуадагы революциядан алтан јаш јаан да болзо, боло берген једикпес-тутактарды түрген јоголторы, јастыраларды түзедери јенил эмес болгонын бүгүңги ченемелис керелейт.

Сандинисттер бойларында болуп турган керектерди, уур-күчтерди, јастыраларды кемнен де јажырбай, јартын айдарга кичеенгилейт. Никарагуанын революционный башкарузында јурт хозяйствонын министри Алонсо Подрас ороондо айалга кандый деп, корреспонденттер сураарда, кыскарта айткан: «Јуулажып турганында јенүлү болзо, экономикада түренилү» деген. Министр анайда былтыр «Эскипулас-2» јоп-төжүге кол салып турарда айткан.

Оноң бери экономикада керектер оңдолды деп айдарарга јок. Je оныла коштой Никарагуада, онын јүрүминде ке-

ректер өткүрө комоой деп сананганы жастыра болор. Једимдер ас эмес. Темдек эдип, сандинисттер аграрный реформа өткүргенин алалы. Ороондо јерди тузаланары чек өскөлөнді.

Латин Америкада јайымданары ла камааны јок болоры учун јуулар болуп турган өйдөң ала бастыра революцияларда турган сурак—јерди ээленип тузаланатан сурак болгон. Революция јенген кийнинде турган јаңы башкару помещиктер ээленген јерлерди крестьяндарга берген. Ээн јаткан јерлерди улус кыралап, тузаланып баштаган.

Революцияның кийнинде 80 мунг крестьяндар кооперативтерге биригеле, өмөлөжип иштене берген. Улай болуп турган јууның түбек-шыразы олардың күүнин јандырбады. Революцияның өштүлери (контрас) элден озо ол кооперативтерди јоголтып салдылар. Кооперативтердин көп тоолу члендерин өлтүрип те салган болзо, хозяйстволор бойлоры арткан. Улус оларды орныктырып, тыңыдып алар.

Өштөжип, јуулажып турган контрасла куучындажып јөптөжөр иш јылбай да турза, јаңы түп шүүлтеле революционный башкару өткүрип турган политика учы-учында јенер.

3. Социализмнин јолдорында

1917 јылда октябрь айда бистинг ороондо революция јенгениле телекейдинг јүрүминде јаңы јүрүм башталганы капитализмди кыйалта јоктонг социализм солыырын јартап көргүскен деп, М. С. Горбачев былтыр Улу Октябрьдың 70-чи јылдыгына учурлаган докладта айткан. Андый түп шүүлте чын болгонын јүрүм көргүзет. Социализмнинг андый учурын историяда болгон жастыралар, јарабас керектер, өштүлердин каршулу кылыктары јоголтып болбоды.

Јетен бир јыл мынанг кайра социализмның јолына сок-јаңыс бистинг ороон турган болзо, бүгүн бу јолло көп ороондор барып јадылар.

Улу Октябрьдың маанызыла телекейде социализмнинг бүткүл системазы төзөлгөн. Оны эмди телекейлик политикада ла экономикада ајаруга аларга келижет.

Социалистический госу­дарстволор јер үстинде амыр-энчүни тыңыдары јанынанг элбек иш өткүрип јадылар. Најылык ороондор тыш јанындагы амыр-энчүге күүнзеген политиказыла башкарынып, јуу-јепселдерди астадары, ядерный јуу-чак башталар јеткерди јоголторы, телекейде ајалганы јымжадары, ороондор ло албатылар ортодо бүдүмјини элбедери јанынанг јаан учурлу баштанкай эдип турулар.

Ядерный жуу-јепсел көптөгөн эмдиги өйдө телекейлик политикада жаңы политический түп шүүлтеле башкарынары керектү. Анайда баштап Совет Союз эткеп. Оны ээчиде социалистический најулыктын ороондоры эттилер. Эмди Күнбадыштын ла Күнчыгыштын ортодо, Венада ла Женевада өдүп турган туштажуларда, ООН-до жаңы политический түп шүүлтеле башкарынатаны жаңжыга берди.

Јуучыл-политический керектерде боло берген јакшы керектер телекейде экономический колбуларга бойынын јарамыкту камаанын база јетирет. Социализмнин ороондорында бу иш эки ууламјула көндүкти. Бир јанынан Күнбадышла саду ла экономикада колбулар элбеп туру. Оны СЭВ-тин ле ЕЭС-тин («Текши рыноктын») ортодо колбулар эдилгени, башка-башка ороондорло бар јөптөжүлер керелейт.

Экинчи јанынан — социализмнин ороондорынын ортодо өмөлөжип турганында жаңы өй башталды. СЭВ-тин сессиязынын бу жуукта өткөн 44-чи жууны экономикада өмөлөжөрүн жаңыртар, СЭВ-тин члендери ороондорго бирлик рынок төзөөр суракты шүүшкен. Сессия јараткан јөптөр социализмнин најулык ороондорынын кажызынын ла јүрүмине јаан учурлу болор.

Бистин ороон јаан, тыг ийде-чыдалду да болзо, СЭВ-тин ороондорынын сүреен јаан хозяйствозынын јүк ле бир бөлүги болуп јат. Эмди социалистический хозяйствонин механизми бастыра ийде-күчиле иштей берзин деп күүнзеп турган болзобус, онын кажы ла бөлүгинин ижин аайлу-башту эдип алар керек.

СССР-дин Министрлер Совединин Председатели нөк. Рыжков Н. И. СЭВ-тин члендери ороондор экономикада өмөлөжип турганында јаан јастыралар барын темдектеп, Советтин члендери болуп турган ороондордын ортодо садv 1985 јылдан ала 4 процентке јабызады деп айткан. СЭВ-те өмөлөжип турганы керегинде куучын болгондо, бис көп јылдардын туркунына жаңыс ла јаан једимдер, јөптөжүлер, бийик көргүзүлер айдып темигип алганыс. Јенүлер ле једимдер бар болгон. Көргүзүлер чындап та бийик. Эмди СЭВ-ти төртөн јыл мынан кайра Күнбадышта бир газет айткан чылап, «түренгилердин кооперативи» деп кем де айтпас. Бүгүн СЭВ-тин ороондоры промышленностьтын продукциязын бир кижии бажына, планетада орто тооло алганына көрө, үч катап көп эдип чыгарат.

Је бис бойыста өмөлөжип турган керектеристи теренжи-

де шиндеп, једикпес-тутактарды табып јоголторы, јангы аргалар табып тузаланары јанынан тын кичеенбегенис. Ороондо бой-бойыла өмөлөжип турганынан улам СЭВ-ке телекейлик рынокто болуп турган бускалан тийбей турган. Ол ок өйдө бис бойыс телекейлик рынокто јеткил турушпай бардыс. Онон улам белен садып алатан продукцияны бойыста эдип баштаарга көп акча-јөөжө чыгымдаарга келишкен.

Темдек эдип, стандарт керегинде суракты алалы. Чүми јок керек. СЭВ-тинг члендери ороондордо тусты 21 стандартла эдип јадылар. Машиналар, олардын јазалдарын, башка-башка эдимдерин чыгаратан стандарттар канча кире көп. Кажы ла ороондо бойынын закондоры, ээжилери бар.

Эмди најылык ороондор өмөлөжөтөн Комплексный программада кооперация ла специализация эдери темдектелген. Кажы бир ороон аңылу товар, продукция эдери ле аңыланар. Онын эткен продукциязы СЭВ-тинг ончо ороондорына таркаар. Бир канча ороондор ортоктожып предприятие тудала, онын продукциязын үлежип турар. Анайда ончо ороондорго текши социалистический рынок болор.

Эмди СЭВ-тинг специалисттери чотожотон ло төлөжөтөн текши акча болоры јанынан иштеп турулар. Мынан озо СЭВ-тинг ороондорынын ортодо банк ажыра көчүретен (переводный рубль) бар болгон. Акчанын ады бар, ала-койры јок болгон. Эмди најылык ороондордын предприятие-лери, хозяйстволоры ла организациялары бой-бойыла көнү колбулу, көнү садыжар аргалу болордо, оларго көчүретен акча эмес, ала-койып төлөп ијетен акча керек. Түп-түней продукциянын, аш-курсактын баалары тын өрөлү-төмөндү. Оны база тенгештирер керек.

Темдек эдип, Чехословакиянын ла СССР-динг өмөлөжип турганын алалы. Эки орооннын јурт хозяйстводогы предприятиелери бой-бойыла көнү колбулу. ЧССР-де «Слушовице» деп агрокомбинат СССР-де Харьковский областта маала ажын өскүреечи хозяйстволо, Латвияда «Адажи» агрофирмала өмөлөжип јат. Саратов областта «Победа» колхоз 1986 јылдан ала Чехословакияда «Покрок-острок» јуртхозпредприятиеле аш, кукуруза өскүреринде өмөлөжөлө, сүреен јакшы једимдерге једип алат. Карындаштык ороондордын өмөлөжип турган хозяйстволоры быјыл ашты кажы ла гектарда 65 центнерден, кукурузаны (үренге) 72,4 центнерден јуунадып алдылар.

Н. Тодошев

ИСТОРИЯНЫҢ СТРАНИЦАЛАРЫ

Комиссар Георгий Соболевский Алтайда

Туулу Алтайда Совет јанды тыгыдарга 1918 јылда май айда Омсктан Улалуга комиссар Георгий Константинович Соболевский (1892 — 1957) келген. Ол турумкай ленинец, профессиональный революционер, 1910 јылдан ала большевиктер партиязынын члени кижиге болгон.

Ол тушта Бийск уездтинг Соведи Туулу Алтай алдынан башка уезд болуп тӱзӱлгӱпине јӱпсинбеген. Онон улам Улалунын ла Бийсктинг ортодо тын блааш-тартыш баштала-ла, 1918 јылда май айда Березовка јуртта јуулажарына јеткен. Шак ол блааш-тартыштын аайына чыгарга, Туулу Алтай-дын Советтерининг баштапкы съездин јуурга Запсибобл-исполкомнын агылу комиссары Г. К. Соболевский келген.

Березовкадагы јуу-согушту шакпырт Туулу Алтайда Совет јанды јаратпаган байларды, којойымдарды, оларды колтыкчыларын кӱкӱткен. Олор Каракорумды бойларынын быжу корычызы деп кӱрдилер. Ол тушта Улалуда Каракорумнын управазы болгон.

Мыйтуда јурт Советтинг ол ӱйдӱги качызы болгон Иосиф Николаевич Аргоков эске алынып бичиген: «Мыйтунын кулактары ла байлары Улалуда болуп турган керектерди уга-ла бажын ӱрӱ кӱдӱргендер. Алтай улусты Совет јанга бӱт-пегер, Совдептеги большевиктердин сӱзин укпагар деп сӱмелеп баштадылар. Советтег туйка јуулыжала, Улалуда Каракорумнын земский управазына делегация ијдилер. Делегаттар П. А. Алагызов, А. П. Алагызов, А. М. Коротких Совдеп алтай улусты јаман кӱрӱп, базынчыктап турган, јерле-гин большевиктер блаап алган деп, орды јок комыдалду бар-ган. Делегаттар Улалудан Каракорумнын отрядыла кожо јанган. Отрядта служащий улустын кийимин кийген акгвар-деен-офицерлер болгон.

Каракорумнын отряды Мыйтуга келеле, Советти тоскыр-ган, члендерин тӱрмелейле, кинчектеп кыйнаган. Тӱнде Бас-

триков Егор деп јинт уулчак јайдак атту Шебалинге мантадып једеле, Мыйтуда не болгонын кызылгвардеецтердин командирине В. И. Плетневко айткан. Василий Иванович Плетнев отрядын ол ло тарый јууп алала, Мыйту јаар атанган. Тан алдында Каракорумнын отрядын јуулап оодо соккон. Је офицерлердин кезиги Мыйтунын байларыла кожо кача бергендер, Совдептин члендерин түрмеден јайымдап божодоло, олардын ордына Каракорумнын отрядынан тудуп алган улусты отургыскан.

Мыйтуда јуу-согушты токтодорго Улалудан комиссар Г. Соболевский Каракорумнын управазынын председатели болгон Г. И. Гуркинле кожо атанды. Мыйтуга ол өйдө Бийсктеги Совдептин комиссары отрядту једип барган. Г. Соболевский Мыйтуга Каракорумнын управазынын председателиле кожо барганын көрөлө, олар Совдепти тоскырган контрреволюционерлер деп бурулайла, арестовать эткендер. Г. Соболевский, Г. Гуркин, оларло кожо Улалудан келген улус түрмелеткен. Је удабай Г. Соболевский Совет јанды тыныдар јакарулу комиссар болгоны јарталарда, оларды ончозын божодып ийгендер.

Күнбадыш Сибирьдин облысполкомынын комиссары Г. К. Соболевский ол тушта јангыс ла јарлу алтай јурукчынын жүрүмин эмес, је анайда ок акгвардеец-офицерлердин ле байлардын мекезиле Каракорумнын черүзинде турушкан јок-то алтай улусты өлүмнөң аргадаган. В. И. Плетневтын отряды Мыйтуга једип келерде, офицерлер ле байлар отрядта болгон алтайларды баштайла, бойлары кача берген.

Тудуп алган улусты Мыйтуда јаргылаган. Јаргыда байлар ла кулактар, Совет јанды көрөр күүни јок өштүлөр јокту алтай улусты төгүндөп мекелейле, Советти јуулаганы јарталган. Туттурган алтай улус бис нени де билбезис, «јаандардын» (байлардын) сөзин укканыс дешкен. Кызылгвардеецтердин, Совдептин члендеринин көп нургуны Совет јаннын өштүлерин адып өлтүрзин деп некеп тургандар.

Классовый ла национальный керектер колболышкан бу сурактын аайына чыгарында комиссар Г. Соболевский чындык революционер-большевик болгонын көргүсти. Революциянын кийинде Сибирьде Совет јаннын башкараачы ишчилеринин бирүзи болгон Г. Соболевский В. И. Ленинле эки катап туштажып куучындашкан, Сибирьде јуртаган албатылар ортодо кандый политика өткүрери јанынан чоком јакару алган.

Комиссар Г. Соболевскийдин некелтезиле Мыйтуда Со-

вет јанды антарган акгвардеецтердин отрядын башкарган байларды ла офицерлерди адар, анда мекеле турушкан алтай улусты түрмеде отулар эдип јаргылаган. Байлар ла офицерлер кача берген болордо, оморды тудуп алза адар эдип јаргылаган алтайларды Јаш-Тура јаар айдуулга апаргандар.

Мыйтудан комиссар Г. К. Соболевский Урсул, Кан-Чарас јаар атанган. Көп јерлерде улусты јууп алып, алтайларга Октябрьдагы революция керегинде, Совет јаннын национальный политиказы керегинде јартап айдып турган. Јуундарда јарадылган јөптөрдө алтай улус Совет јанды, онынг национальный политиказын јарадып турганы айдылган. Орус ла алтай улус Туулу Алтайдын јерин алдынан башка уезд эдер, башка-башка нациялу ла ук албатылары најылык болор. Бийсктинг ле Улалунын ортодо блааш-тартышту керектин аайына амыр-энчү аргаларла чыгар шүүлтени јараткан. Ол керегинде анчада ла 1918 јылда 29 майда Ондой волостытын орус ла алтай улузынын кожо өткөн јуунынын јөбинде јарт айдылган.

Удабай акчехтер Сибирьде түймеен көдүреле, көп городтордо Совет јанды антарып ийгенин угала, комиссар Г. К. Соболевскийге Оймонго јетире баратан јорыкты токтодорго келишкен. Улалуга ойто једип келеле, комиссар фронтовик-большевиктерди јууйла, Туулу Алтайла јорыктаганын, алтай ла орус улус Совет јаннын политиказын јарадып турганын, ан айда ок акчехтер түймеен көдүргенин куучындап берген. Ол онг фронтко атанган. Черепаново јурттын јанында јууларда турушкан.

Алтайда Совдептин председатели Цаплин Г. К. Соболевскийди јуулажып турган совет черүлерге болушты тыгыдарга Бийск ле Улалу јаар ойто ийген. Улалуда Г. Соболевский большевиктердин јуунында, онон Управада Сибирьде боло берген айалганы куучындаган. Управанын јуунында Туулу Алтай өштүге удурлажа тартыжатан иштер темдектелген. Онон телеграфка барала, јүрген јурттардагы большевиктерге акчехтер Совет јанга удурлаштыра түймеен көдүргени, өштүле јуулажып турган кызыл отрядтарга тургуза ла болжары керегинде телеграммалар ийген.

Комиссар Г. Соболевскийдин ол кычырузына Василий Иванович Плетневтон «актарды јенип чыгарга бастыра аргаларла тартыжарыс» деп каруу келген. Удабай Туулу Алтайдын кызылгвардеецтери В. И. Плетневко баштадып, фронтко атандылар.

Күнбадыш Сибирьдеги облисполкомнын аңылу комиссары

Георгий Соболевский Каракорумның управазының председателине Г. И. Гуркинге тыг тоомҗылу кижн блгон. Омсктон комиссар келерине јетире Г. И. Гуркин Бийсктеги Совдептег јаантайын коркып јүретен. Ол өйдө Григорий Ивановичле кожо иштеген Фокин 1919 јылда 6 апрельде айткан: «Григорий Иванович Гуркин Бийсктеги Совдептингулузы келеле, оны түрмелеер, кинчектеер болор деп улай ла коркыган, ал-сагышка түшкен јүретен». Онын да учун Омсктон келген комиссарды Гуркин сүүнип уткыган. Мыйтудагы јаргыда онын јүрүмин аргадаганы учун быян айдып јүретен.

Г. Соболевскийле кожо Туулу Алтайла јорыктаганы, комиссар Совет јангынг национальнй политиказын јартап айткан куучындары Г. И. Гуркиннинг сагыш-шүүлтезин сол јаны јаар тыг бурыган. Ончо керектер большевик-комиссарга јөмөлтө эдип турган.

Соғында Колчак јаны Г. И. Гуркинди арестовать эдерде, Улалудагы бир бай кижн шылуда керечи болуп айткан: «1918 јылда јайгыда Улалуга областной Совдептинг члени Соболевский Кызыл гвардия тзөөргө келерде, Григорий Гуркин ого Кызыл гвардия Советтерди корулап аларга керектү деп айдып, тыг болушкан. Онын алдында Мыйтуда Советтинг председатели болгон крестьянин Курносов «волостьтынгулузынын јуунында Гр. Иванович Гуркин бойын большевик деп јарлаган» деди.

Служащийлер болуп иштеген акгвардеец офицерлер Каракорумның управазынын председателинин кылыктарын көрүп, ого сееенип баштагандар. Соғында Кош Агаш районның коменданты болгон штабс-капитан Келло «Гуркин бүдүмји јок кижн болгонын мен билип ийгем» деп айткан.

База бир акгвардеец-офицер, полковник Катаев Колчактыг башкарузына ийген письмодо мынайда бичиген: «Јангы антарылардаг бир канча күн озо Күнбадыш Сибирьдеги совдептинг чыгартулу кижизи ле Г. И. Гуркин Улалу јуртта бар ончо офицерлерди арестовать эделе, Совет јанды јөмөйтөн черү јууп баштаары керегинде куучындашканын уккан улус бар. Г. И. Гуркин јурт улустыг текши јуунында Кызыл гвардиянын отрядтарын тзөйлө, Бийск јаар Совет јанды корырына ийер керек» деп кычырып турган.

Г. И. Гуркин бойынын куучындарында «большевиктердинг политиказын ла өткүрип турган ижин јарадып, алтай калыкты төгүндеп, тоноп турган орус абыстарды јамандаган» деп, ол ок полковник Катаев айткан.

Каракорумның управазында служащий болуп иштеген

И. Батунин управанын председатели керегинде мынайда бичиген: «Григорий Иванович Гуркин тыг националист кижиге болгоны јарт көрүнип турган. Шүүлтези ле кылык-јаңы турумкай эмес, уйан кижиге. Өскө улус айдып турганына өткүрө тыг бүдөр. Мен Алтай јерин сүүп јадым ла дезе, ол кижининг чын амадузын билбес те болзо, ого бүдүп отурар. Қоркышту тарынчак, эл-јоннын керектерин оног озо качан да этпеген кижиге».

Григорий Гуркинде национализм бар болгоны чын. Јарлу јурукчы националист болгонын најылары да, онын өштүлери де бойлорынын керектерине ле амадуларына тыг тузаланарга кичеенгендер.

Управанын председатели болгон ижи алтай албатынын национальный јилбүлеринен, төрөл кырларынан ашпаган. Каракорумнын ижинде эрчимдү турушкан улустын бирүзи — врач Донец Григорий Иванович Гуркин керегинде мындай шүүлте эткен: «Политиканын сурактарында Г. И. Гуркин јаңыс ла Алтай ла алтайлар јанынан кичееген, председателдинг общественно-политический ижи ого ло токтоп турган. Национальный керектерде «Алтай — алтайларга» деген шүүлтеле башкарынган. Өскө политиканы, башка шүүлтени јаратпай туратан. Орус улусты Туулу Алтайдан көчүрери керегинде Григорий Иванович меге качан да айтпаган. Андый шүүлте Гуркинде јок болгон. Карын, Григорий Иванович јокту-јойу, карачкы жүрүмдү алтайларды тартарга, олордын жүрүмин јарандыарга «культуразы бийик орустарды» Туулу Алтайга экелер керек деп айдып туратан».

Управада служащийлер эдип ишке алган офицерлер Улалуда јанды антаргандар. Комиссар Г. Соболевскийди арестовать эдерде, оны Мыйтуда өлүмнөң аргадаган кижиге болушпаганы Григорий Иванович Гуркиннинг жүрүминде јаан јастырганы болгон.

Јарлу алтай јурукчынын Григорий Ивановичтин общественный ла политический ижи узак болбогон: 1917 јылдын апрель айынан ала 1919 јылдын декабрьга јетире, бастыразы 20 айдын туркунына өткөн.

1919 јылда 12 декабрьда управада служащийлер эдип ишке алган офицерлер коптоп јетиргениле Г. И. Гуркинди арестовать эделе, түрмелеп салгандар.

С. Я. Пахаев,
исторический науканын кандидады

УЛУСТЫН СУ-КАДЫГЫН КОРЫРЫ УЧУН

Совет жангыг баштапкы жылдары эн ле кўч ۆйлۆр болгон. Партиянын алдында государственнй строителство, национальнй политиканын ууламжыларын чокымдаарыла, культурада ла социальнй жадын-жўрўмде кубулталар эдер программалар тургузарыла колбулу задачалар турган. Же гражданский жуу ла интервенция бу жаан задачаларды жўрўмде тургуза ла бўдўрерине аршамыгын жетирген. Же Совет жангыг алдында эмеш те ۆйгө туура саларга болбос сурактар ла керектер — ишкўчиле жаткандардын су-кадыгын корулаары, эпидемияла тартыжары тура берген. «Нۆкۆрлۆр, бастыра аяруны бу суракка. Эмезе бийт бисти жегер, эмезе социализм бийтти жегер» — деп, В. И. Ленин Советтердин VII Бастыроссийский съездинде айткан.

Бу задачаны аайлаарын тифтин, холеранын эпидемиязы коркышту элбегени буудактап турган (жангыс ла 1919—1922) сыпной тифле 6,5 млн. кижиги, экинчи катап 3,2 млн. кижиги оорыган). Ороондо бу ооруларла тартыжар эн керектў немелер — ич кийим, самын, эм-том, керектў жазалдар, мылчалар ла ۆскөзи де жедишпей турган.

Бу текши жедикпестерле коштой Туулу Алтайда бойынын жедикпестери база бар болгон. Бастыра областта ооруларла тартыжар сок жангыс медицинский ишчи, эмденер укреждениелер жок болгон. Мыныла коштой кۆчкўн алтайлар улам сайын жадар жерлерин солып, эпидемия элбеде таркаарына салтарын жетирип турган.

Советтердин съездинин ле РКП(б)-нын VIII-чи съездинин жөптөри аайынча 1919 жылдын октябрь аайында тиф ле ۆскө дө оорулар оног ары таркадылар чочыдуны аяруга алып, НКЗ-нын санэпидемиология бөлүгиги жербойында ооруларды токтодып жоголтор шўўлтелер эткен. Андый шўўлтелер аайынча эдилген иштердин тос учурлузы эпидемияла тартыжар чрезвычайный комиссиялар тōзōори ле ол организацияларды иштегедий ончо аргаларла жеткилдеери, ологго оорула тартыжары жанынан токтоду жок жаан жандар берери болгон.

Бу амадуга болуп Сибревком 1919 жылдын декабрь аайында «Омск городто сыпной тифле ле паратифозный ооруларла тартыжары канайда ۆдўп турганы керегинде» Омсктогы губернский здравоотделдин жаанынын докладын уккан. «Тифле тартыжар ведомстволор ортодо Чрезвычайный комиссия» тōзōлгөн. Же айалга бу ишти жангыс жерден

башкараарын некеп турган. Сибревком 1919 j. 12 декабрьда Омсктогы ЧКтифтин ижин бастыра Сибирьде таркадар, оны Сибирьдеги ЧКтиф деп өскөртө адаар jöй чыгарган.

Сибревкомнын jöби аайынча 1920 жылдын март айында Сибирьде санитарно-эпидемический отрядтар төзөөри, бу ишти тыгыдары башталган. Бастыра губздравтарга кажы ла уездте 1-2-ден санитарно-эпидемический отрядтар төзөп, оларды керектү эм-томло, өскө дө не-немеле jеткил-дейле, тургуза ла jурттар сайын ийзин деп jакару берилген. Совет органдарга ла башкараачыларга эдилген jакарулар-да эпидотрядтарга толо ло эн озо болуш этсин деп айдыл-ган.

Сибревкомнын jöби аайынча Сибирьдин медико-санитар-ный ла эмденер учреждениелеринде аңылу айалга jарлал-ган, ару-чек jадары jанынан комитеттер төзөлгөн, холера ла тифтен коруланарына прививкалар эдери башталган.

Туулу Алтайда, бастыра ороондо чылап ок, такылган тиф ле оспа областьтын бастыра райондорына таркаган. Шебалинде эмденер бөлүктин эмчизи 1920 жылда отчетту докладында бичиген: «Чибитте ле Шашакманда калыктын 45% тифтен, 30% оспадан оорып jат.»

Шак мындый айалгала колбой уездтеги ревкомнын juунында калык-jон тифле оорырыла тартыжар сурак канча ла катап көрүлген.

1920 жылдын апрель айында Горно-Алтайсктагы су-ка-дыкты корулаар бөлүктө иштеген jерде санитарный ээжилердин бүдүп турганын шинжүлеер улус көстөлгөн. Бу ла өйдө су-кадыкты корулаарга болуп Шебалинде jугуш оорудан эмденер 1,5 орынду барак ачсын, 2 эмчи, 1 лекпом, 1 акушер, 1 медсестра берзин деген сурак тургускан.

Jугуш оорулар дезде там ла jайылып, көйлөп турган. Эмчи Стражевичтин jетиргениле болзо, ай туркунына ju-гушталып оорыган улустын тоозы 400 — 800-ке jedип турган. Jугуш оорулар анчада ла алтайлардын ортодо коркышту көптөгөн. Кезик jерлерде оору улустын тоозы 80% jedип турган.

Шак мынан улам Туулу Алтайга 2 эпидемический отряд ийилген. Jорыктап иштеер отряд көчкүн ле кобы-jик-терде чачыны jаткан jонго медицинский болуш jетирер учурлу болгон. Олорго jербойынын айалгазына келишти-ре иштеер аңылу инструкция тургузылган. Эмденер пункт, дезинфекция өткүрер камера ачарга аңылу тура, мылча тудар керек болгон. Ол өйлөрдө мылча дегени

сурекей курч сурак болуп турган. Ненин учун дезе, ол өйлөрдө алтайлар мылча деп немени, анда јунунатанын билбейтен.

Ол инструкцияда айдылганыла болзо, ич кийими јок, кир-киртке бастырган алтай улус коркышту бийтеп јат. Оны сера деген коронды өртөп, ыштап өлтүрер аргалу. Мында албан, коркыдыш, кезедиш чек кереги јок. Анайда чочыдып, коркыдып ийгежнн, карануйда јуртаган калык медицинадан туркаары качып, ойто ло камга, јарлыкка јайылардан айабас. Аш-курсакка, ажанышка база јаан ајару эдер керек. Аргалу јерлерде кыйалта јоктон столо-войлар ачып, төлүзи јок курсак берерин төзөөр керек болгон. Орус јон ажыра калаш быжыарын, санитарияга ла гигиенага үредерин баштаары кыйалта јоктон керектү.

1920 јылдын октябрь айында Чолушман ичинде тиф ле ич оору (дизентерия) анчада ла тын таркаган деп јетирү келерде, бир отрядты анаар ийгендер. 1921 јылдын январь айынын ортозы јаар отряд Чолушман ичине келип, больница эдер тура тапкан. Керек аш-курсак, өдүк, тыш кийим, ары-бери јорыктаар аттар једишпей турганынан улам там уурлаган. Отрядтын југуш оорудан эмденерге ачкан баракта јангыс ла январь айда 12 кижии эмденген.

Экинчи эпидотряд Кебезен јуртка ийилген, ол анда 12 орынду больница ачкан. Отряд январь, февраль айларда амбулаторияларда, стационарда, айыл-јурттарда көп улусты шинжүлөп, эмдеш өткүргөн.

Југуш ооруларла тартыжвны тынгыдарга амадап, 1921 јылдын апрель айында Туулу Алтайда ару-чектин неделези өткүрилген. Неделенин туркунына айыл-јуртты айландыра сүрее-чөпти арутаары, тура јунары, түүнти сууларды агызар канавалар казары өткөн.

Эпидемияла тартыжар үч кижиден турган аңылв комиссия төзөлгөн. Ого уездтеги ревкомнон Алагызов, продкомиссардын заместители Андреев, су-кадык бөлүктөн Шаверкин киргендер. Комиссия кажы ла үч күннин бажында уездтеги ревкомго өткүргөн ижи керегинде јетирү эдип турган.

1921 јылда өскө үктү калыктын Омсктогы өткөн јуунында, јербойынан эткен јетирүүлөрдө, эпидемия бүткүл билелерди апарып јат. алтай улустаң артканы жүк ле 30 мун кижии деп темдектелген.

Алтайлар сооктон ло торолоштон, курсак ла кийим јоктон улам учынан ары кырылып турган. Мындый айалга-

да алтайларды больницынын паегына көчүрерге, медицинский болуш жетирерге, эпидемияла тартыжарга райондор жаар база үч эпидотряд ийерге келишкен.

Су-кадыкты корулаар бөлүктин жаанынын 1921 жылда эткен докладында айдылганыла болзо, «өткөн кышта Горно-Алтайский уездте 3 эпидотряд төзөлгөн». Олордын бирүзинин — Кебезендеги экинчи номерлү отрядтын ижин алып көрөли. Отрядтын члендери сыпной тифтен оорулу 18 кижини, экинчи катап оорыган ичтеги тифтен оорулу — 118, осполу 13 кижини таап эмдегендер. Эпидотрядтын ишчилеринин жартаганыла болзо, эл-жоннын учы-кыйузынан ала оорып тургандарынын төс шылтактары ич кийим, аш-курсак жок, айыл-журттын ичи кирлү болгонында. Эпидемияла тартыжар отрядтар 1921 жылдын учына жетире иштеген. Онын согында су-кадыкты корулаар Горно-Алтайсктагы бөлүктин комиссиязынын жөби аайынча олордын ижин токтодып, отрядтарда иштегендерди медицинский участоктор сайын ийгендер. Мынын согындагы жылдарда тифле, осполу оорыйтаны анан-мынан база да табылып келетен, же азындагыдый учы-кыйузы жок жеткер билдирбей барган. Андый ооруларла жербойлорындагы эмденер пункттар тыгыда тартыжа бергендер.

О. Гончарова,
Новосибирсктеги госуниверситеттин студенти

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЙ МОЛЈУЗЫН БУДУРГЕН ЈУУЧЫЛДАРГА ЈЕНИЛТЕЛЕР

Интернациональный молјузын бүдүрип, Черүде жүрген жуучылдардын жүрүми кату айалгада, кезикте жеткерлү учуралдарда өдөт. Интернациональный агару керегин бүдүрерде жалтанбазын ла ат-нерезин көргүскен көп жуучылдар госу-дарствонун кайралдарыла темдектелген.

Мыныла колбой, олордын черүде жүрген аңылу айалга-зын ајаруга алып, СССР-дин Министрлер Соведининг ле СССР-дин Коруланары аайынча министерствозынын јөби аайынча олорго бир канча јенилтелер эдилип јат.

Черүде турар өйи божойло јана берген жуучылдарга эдил-ип турган јенилтелерди көрөли: олорды јадар јерле баштап-кы очередьле јеткилдеер, а жуу-согушта шыркаладып, кенеп, оорып калган 1-кы группалу кенектерди јадар јерле оче-редь јогынан јеткилдеер јан берилип туру. Орөги айдылган деректердин ортодо аңылу медицинский бичиктү улуска очередь јогынан протез, колло толгоп иштедер «Запорожец» машина берер јан бар.

Андый улуска танынан тура тударга процент јогынан 3 мун салковойго јетире ссуда берер, оны тура бүткенинин кийнинде 3 жылдан ала 10 жылга чыгара төлөөр јан берилет.

Бу улуска бийик ле аңылу орто үредүлү заведениелерге конкурс јогынан кирер, кажы ла јылда отпускты бойынын күүнине келишкен өйдө алар, кажы ла јылда акча-јал төлө-бөстөн үзеери эки неделенин отпускын берер, санаторийлер-ге, профилакторийлерге, амыраар тураларга эн озо амырап, эмденип барар путевканы иштеген јеринен берер јан бери-лет. Олор анайда ок сад өскүреечилердин өмөлигине очередь јок кирер аргалу.

Интернациональный молјузын бүдүрип жүреле шыркала-дып кенейле, отставкага, амыралтага чыккан жуучылдарга жылына бир катап ороон ичиле темир јол учун билеттин баазын 50 процент төлөп јорыктаар, темир јол јок јерлерде суула, кейле, автомобиль транспортло андый ок јенилтелс

жорыктаар арга берилип јат. Анайда шыркаладала, јерге бастырала, онон алам оорыйла кенеген улуска Ада-Төрөл учун јууда кенегендерле түңей жеңилтелер эдилет.

Интернациональный молјузын бүдүрип тура өлгөн улустын билезине мындай болуш ла жеңилтелер эдилер:

олодын үйлерине 50 јашка јеткен согында пенсия төлөлөр. Андый ок пенсия азырадар уулы јууда корогон эмезе шыркадан, јерге бастырганынан улам оорыйла өлгөн эне-лерге төлөлөр;

өлгөн јуучылдардын билезинин јадар јерин јарандырып, квартиразы јокторды оныла эн озо јеткилдеп јат, өлгөн јуучылдардын билези јуртаган јери учун квартирный төлүни, анайда ок өскө дө коммунальный јеткилдештер учун акчаны 50 процентке ас төлөп јадылар.

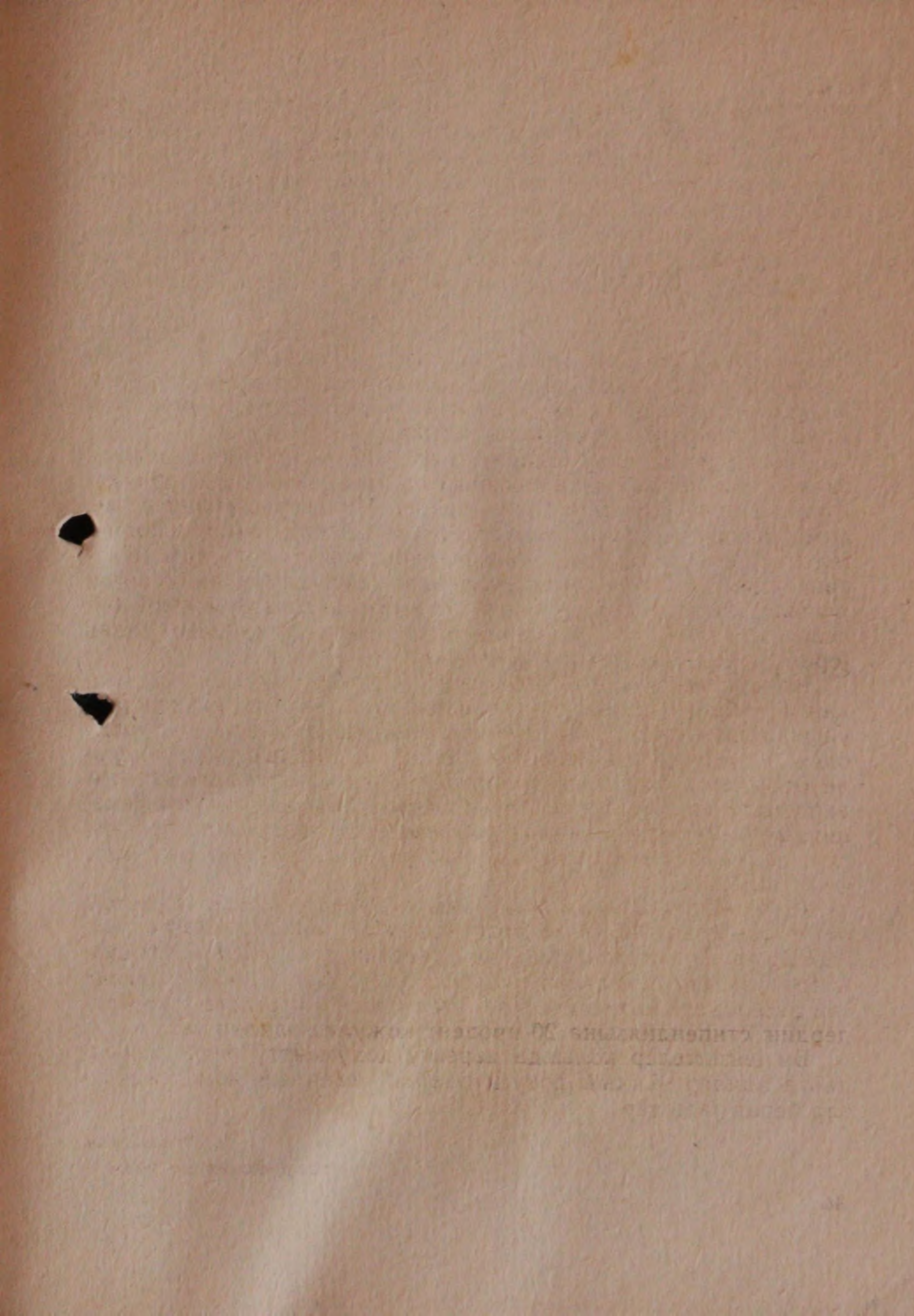
Үзеери жеңилтелер башкарунын 1988 јылда јөби аайынча эдилер. Ол јөи аайынча союзный ла автономный республикаларда Министрлердин Советтерине, Министерстволорго, ведомстволорго, албаты депутаттардын Советтеринин исполнительный комитеттерине интернациональный молјузын бүдүрип јүреле өлгөн, эмезе шыркадан, оорудан улам корогон јуучылдардын јадар јери чек јок эмезе ајалгазы коомой билелерди 1988—1989 јылдарда квартирала јеткилдеер, јадар јерин јарандырап јакару эдилген.

Интернациональный молјузын бүдүрип јүрген јуучылдарга биригүлерде, организацияларда, предприятиелер, учрежденияларда производственно-экономический үредү өдөр тушта ишјалды төлөөри мындай ээжилерле өткүрилер: јаңы профессияга үренер өйдө ишмекчинин тарифный акча-јалынын 100 проценти төлөлөр: квалификациязын бийиктедип, экинчи профессияга үренер өйдө профессия, квалификация аайынча алып турган ишјалынын орто кеми төлөлөр.

Интернациональный молјузын бүдүрип јүреле кенеген, онын согында бийик ле орто үредүлү заведениелерге үренерге кирген студенттерге ле үренеечилерге айына 100 салковой аңылу стипендия төлөлөр. Јуудан кенек келеле профессионально-технический училищеге үренерге киргендердин стипендиязына 20 процент кожулта эдилип јат.

Бу жеңилтелер колында керектү документтү ончо јуучылдарга эдилер. Андый документтерди военный комиссариаттар берип јадылар.

В. Балашов,
горвоенкоматтын ишчизи

5 акча.